

## שאל סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו  
ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים || מח"ס וכל מצותיך אמת  
מרבני מכון נלכנ חב"ד

## הלכות ארבעת המינים

הערה: להלן מובאות ההלכות השכיחות בלבד; נעשו שינויים קלים בלשון הפוסקים, ע"מ להקל על הלומד.

## דיני לולב (סי' תרמ"ה)

נחלקו רוב התיומות \* נחלקה התיומת (=גב של ב' עליון) – (וברוב העליון – רמ"א בשם טור וב"י), פסולה (שו"ע סע' ג'). ונחשבת התיומת לחלוקה כשנחלק רוב העלה (שו"ע אדמו"ר סע' ט'; מ"ב ס"ק י"א).

אין תיומות / עלים בצד א' בלבד \* היו עליו אחת אחת מתחילת ברייתו, ולא היתה תיומת, או שכל עליו כפולים מצדו האחד וצדו השני ערום בלא עליו, פסול (שו"ע סע' ג').

נחלקה התיומת האמצעית \* י"א דאם נחלק העלה העליון האמצעי שעל השדרה עד השדרה, מיקרי נחלקה התיומת, ופסול, והכי נוהגין (רמ"א סע' ג'). אך כתב אדמו"ר הזקן (סי"א): אם לא נחלק אלא מקצתו כשר, וכל זה בדיעבד, או שאין לו לולב אחר, אינו צריך לברך על לולב של חבירו ביום א' של סוכות, אבל לכתחילה, מצוה מן המובחר לחזר אחר לולב שלא נחלק עלה העליון שלו כלל ... אם אפשר.

(יש לאמר שמה שכאן יוצאת קולא דוקא בעלה האמצעי, הוא ע"פ המובא בשו"ע אדמו"ר שפסול זה דנחלקה התיומת האמצעית: משום לקיחה תמה - ולא כפסול הנ"ל דנחלקו רוב העליון שהוא משום הדר).

(במ"ב ס"ק ט"ז הביא שלדעת ביאור הגר"א, "לדינא, יש להחמיר ברובו, דבכל פסול רובו ככולו; ועל מקצת, אין להחמיר כלל", וכ"פ במ"ב ס"ק י"ט מדינא. בשו"ע אדמו"ר שם כתב: "במה דברים אמורים? בנחלק בכל ארכו, אבל אם לא נחלק אלא מקצתו, כשר". במהדורא החדשה של שו"ע אדמו"ר – הערה מ"ד, דייקו מהסיפא שאבל נחלק ברובו פסול; אך בספר ארבעת המינים לרב ויינר ח"א עמ' ס"ח הערות א' וב', חלק על מסקנת הפמ"ג שכך רצה לאמר לדעת הרמ"א – ולמעשה לגבי דעת אדמו"ר נשאר בצ"ע למה סיים "ועל מקצת").

עלה האמצעי שאיננו כפול \* מיהו לכתחילה, מצוה מן המובחר, נוהגין לטול לולב שלא נחלק העלה העליון כלל, כי יש מחמירין אפילו בנחלק קצת (רמ"א סע' ג').

## שאל סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו  
ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים || מח"ס וכל מצותיך אמת  
מרבני מכון נלכנ חב"ד

\* אם אותו העלה (האמצעי) **אינו כפול** מתחילת ברייתו, פסול (רמ"א סע' ג').

\* **לולב שיבשו רוב עליו** (רמ"א : או שדרתו – שו"ע אדמו"ר סע' ט"ז: והיינו רוב שדרתו), פסול (שו"ע סע' ד').

לולב  
היבש

לגבי שעור היבשות, נחלקו הפוסקים

- **לדעת השו"ע:** משיכלה מראה ירקות שבו **וילבינו פניו** – פסול
- **לדעת הרמ"א:** "במדינות אלו" שאין לולבין מצויין, נוהגין כהדעה שיבש הוא **כשנתפרך בצפורן**.
- **לדעת שו"ע אדמו"ר** (בדומה לדעת הרמ"א): הלכה שפסול משילבינו פניו, ומ"מ בשעת הדחק, כגון במדינות אלו שאין לולבין מצויין, יש לסמוך על הסברה שפסול משנתפרך בצפורן, בלבד – אם א"א למצוא לולב אחר.

\* נקטם ראשו, דהיינו **שנקטמו רוב העלין העליונים**, פסול (שו"ע סע' ו').

נקטמו  
רוב העלין  
העליונים

\* נקטם העלה העליון האמצעי שעל השדרה, פסול. ודוקא דאיכא אחר, אבל ליכא אחר, מברכים עליו (רמ"א סע' ו'). ונחלקו הפוסקים **במהו נקטם ראשו**. בשו"ע אדמו"ר (סע' י"ז) הביא דעה א' **שבכל שהוא, פסול**, ודעה ב' שרק בנקטם רוב ארכו. וכתב שיש להחמיר כסברה ראשונה, אך בשעת הדחק שא"א למצוא לולב אחר, מותר לברך על לולב שנקטם מיעוט של עלה עליון.

נקטם  
העלה  
העליון

\* **נסדק**, אם נתרחקו שני סדקיו זה מזה **עד שנראו כשנים**, פסול (שו"ע סע' ז'). והוא הנקרא בלשון חז"ל "נסדק כהימניק". והחידוש, פירש הרמ"א, דהיינו: אפילו אם לא נחלקה התיומת בשיעור הפוסל מצד "נחלקה התיומת" – אם נראו כשנים, פסול. וכתב המ"ב (ס"ק ל"ב) בשם הפמ"ג שיש ליזהר הרבה בזה. ובפסקי תשובות (ח"ו עמ' שצ"ג) כתב בשם דעת תורה להמהרש"ם שאם ע"י נענוע נוגעים הסדקים זה בזה, אין זה בכלל נסדק, וכשר (וע"ע בפסקי תשובות עמ' ש"צ הערה 21 ועמ' שצ"ג שפסול נסדק הוא משום לקיחה תמה). אך ע' שו"ע אדמו"ר (סע' י"ב) שפסול דוקא אם נסדקה **השדרה** (והוא לפי הראב"ד בתמים דעים סי' רל"א בפירוש "עביד כהימניק", הובא ברא"ש פ"ג ס"ב).

נסדק  
הלולב

\* **עקום** לפניו (והיינו שהקצוות פונות לכיוון הצד שכנגד השדרה, במילים אחרות: כאשר אוחזים את הלולב כשהשדרה מול האוחז, אם הקצוות מתרחקות מן האוחז, פסול) או לאחד הצדדים (**פרט לאחוריו**), פסול, כי אין זה ברייתו (שו"ע סע' ח'). ובפסקי תשובות (ח"ו עמ' שצ"ד), כתב: ובשע"ת (ס"ק ה') בשם החיד"א במחזיק ברכה בשם ספר גט מקושר,

עקום

**שאל סילם**

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו  
ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים || מח"ס וכל מצותיך אמת  
מרבני מכון נלכנ חב"ד

**שלכתחילה יש ליזהר שלא יהיה עקום כלל** גם לאחריו, ורק היכא דלא אפשר יש להקל; והוסיף: אמנם אין לולב בכלל עקום אלא אם כן עקום לגמרי, כמגל, אבל לולב קצת עקום כמו ששכיח הרבה בלולים שלנו, אין בזה פסול.

**\* כפוף בראשו, פסול** (שו"ע סע' ט'), **לא שנא** לפניו לא שנא לאחריו (שו"ע אדמו"ר סע' י"ט), וההבדל בין עקום לכפוף, שעקום: היינו באמצעיתו (שם).

כפוף  
בראשו

וכ"ז כשהשדרה כפופה (שו"ע אדמו"ר סע' כ') או שגוף העליון נכפף הרבה מאוד לאמצען (שם סע' כ"א), או שרוב העליון כפופין בראשיהן אפילו כל שהוא (אך בשעת הדחק דבר זה איננו פוסל – שם סע' כ"א). אך אם **מיעוט העליון כפוף בראשיהן** (אפילו אם זה כולל העלה האמצעי), **כשר** (שו"ע אדמו"ר סע' כ').

**מ"מ אתא בספר המנהגים חב"ד עמ' 65 : לוקחין לולב שאין עליו כפופין (הנק' כפתורים – קנעפלאך).**

**\* צריך שיהיה אורך השדרה לפחות ד' טפחים כדי שיהא שדרו של לולב יוצא מן ההדס טפח** (שו"ע סי' תר"נ סע' א').

שיעור  
הלולב

**\* הב"י מביא את שיטת ר"י** (ע' תוס' ב"ק צו. ד"ה נחלקה) לפיה כאשר ישנן שתי תימות אמצעיות, צריכות להיות שתי התימות דבוקות זו בזו. ונחלקו האחרונים אם לחשוש לשיטה זו (ע' פסקי תשובות ח"ו עמ' שפ"ט) – אך אם מכוסה הלולב ב"קורע", אין לחשוש (שם). ובאמת מנהג הספרדים בארץ ישראל (מובא בשדי חמד), וכן מנהג הרבי (ע' אוצר מנהגי חב"ד עמ' רע"א) לקחת לולב עם "קורע" (פסקי תשובות שם).

שתי  
תימות  
אמצעיות

**\* בנוסף, יש לציין שאם כלה השדרה בשני עלים, יש על שניהם שם תיומת, ואם נחלקה אחת מהם, פסול** (מ"ב ס"ק ט"ו).

**\* בדין הלולב הקנרי, אם כשר לארבעת המינים?**

לולב  
הקנרי

מוצא הדקל הקנרי מהאיים הקנריים שבאוקינוס האטלנטי. דקל זה הובא לישראל לפני כמאה שנה למטרת נוי, אחת הסיבות היא שגזעו איננו מעלה חוטרים כדקל המצוי. מבין ההבדלים עם עץ הדקל הרגיל, בנוסף לזה שגזעו איננו מעלה חוטרים: פירותיו גרועים ולא רגילים לאוכלם, גובה העץ עד 15 מטר, כ"ע והתמר מגיע לכ-35 מטר, עלי הקנרי רכים ומתכופפים בקלות מן הצד, מה שאין כן בדקל רגיל ששדרתו קשה, הלולב הקנרי צפוף יותר בעלים, צבעו ירוק עז, ולא ירוק אפרפר כלולב מהמצוי.

## שאל סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו  
ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים || מח"ס וכל מצותיך אמת  
מרבני מכון נלכנ חב"ד

מבין הפוסקים שאסרו לולב זה: האגרות משה (או"ח ד סי' קכ"ג) והאור לציון (ח"ד סוסי' ל"ב עמ' קצ"ט). יש להעיר שגם פרופסור יהודה פליקס בדעה זו, כי לדעתו עץ הדקל הקנרי הוא מין שונה מעץ התמר המצוי. אחת מהוכחותיו, מן המדרש לפיו יש ללולב טעם).

מבין הפוסקים שהתירו לולב זה: הציץ אליעזר (ח"ח סי' כ"ב), הגרש"ז אויערבאך (שלמי מועד עמ' קל"א) והגר"ע יוסף (יביע אומר ח"ט או"ח סי' ס"ד; יחזה דעת ח"א סי' ס"ז; חזון עובדיה עמ' רצ"ג).

## הערות חשובות:

יש לציין כי לדעת השו"ע, הפסולין מפני מומין (והיינו בעית "הדר" או בעית "לקיחה תמה"), וכן שאול וגזול, כשרים בשאר הימים; כ"ע ולדעת הרמ"א (וכן שו"ע אדמו"ר והמ"ב), גזול, וכן פסולים מחמת הדר, פסולים כל ז' הימים (ע' שו"ע סי' תרמ"ט סע' ה'; שו"ע אדמו"ר סע' י"ז; מ"ב ס"ק ל"ה). עוד נעיר שאע"פ שחסר כשר בשאר ימים, אם היה פיסולו מחמת שאינו הדור, אין מועיל להכשירו ע"י חיתוך מקום היבשות וכד' (שו"ע אדמו"ר סי' תרמ"ט סע' כ'). וע"ע בשו"ע אדמו"ר (סי' תרמט סכ"א) **שמחמירים בחו"ל ביו"ט שני של גלויות** כמו שביום הראשון (ואם א"א את הפסולין ליום הראשון בלבד לוקחים ליום השני ללא ברכה). לבסוף נעיר, שפסולים משום הדר פסולים רק אם נראים לכל ללא עיון והסתכלות היטב, מה שאין כן פסולים משום חסר, הדורשים התבוננות (פסקי תשובות ח"ו עמ' שצ"ב בשם הגאון רבי עקיבא איגר).

יוצא כי לשיטת הרמ"א (וכן שו"ע אדמו"ר והמ"ב), בכל ארבעת המינים, חשוב לדעת אם הפסול נובע מבעית הדר, או מבעית לקיחה תמה. אך נעיר **שבשעת הדחק** שא"א למצוא מינים שהם הדר, מכשירין גם את אלה, ואפילו ביום הראשון (שו"ע אדמו"ר סי' תרמ"ט סע' י"ט וסע' כ"ב). לגבי פסולין מחמת שאינן מינן, ע' שו"ע אדמו"ר שם סע' כ"ג.

ע"פ שו"ע אדמו"ר:

### פסולים משום הדר:

- נחלקה התיומת של רוב העלים (סע' ט')
- העלין מצד א' בלבד (סע' י"ג)
- הלולב יבש (סע' ט"ז)
- נקטם העלה העליון (סע' י"ז)
- הלולב עקום (סע' י"ח)
- ראש הלולב כפוף (סע' י"ט)

### **שאל סילם**

רב קהילת חב"ד בגילה - עיה"ק ירושלים ת"ו  
ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים || מח"ס וכל מצותיך אמת  
מרבני מכון נלכנ חב"ד

---

### **פסולים משום לקיחה תמה:**

- נחלקה התיומת האמצעית (סע' י')
- נסדקה השדרה (סע' י"ב וכן סי' תרמ"ט סע' י"ט).

## שאל סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו  
ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים || מח"ס וכל מצותיך אמת  
מרבני מכון נלכנ חב"ד

## דיני הדס (סי' תרמ"ו)

ענבים \* היו להדס ענבים אדומים או שחורים מרובים מעליו, פסול, ואם מועטים, כשר, ואין ממעטין ביום טוב (שו"ע סע' א').

עבות \* ענף עץ **עבות** האמור בתורה הוא הדס שבו ג' עלין או יותר בגבעול אחד (שו"ע סע' ג'). וכתב הרמ"א, וכן באריכות בשו"ע אדמו"ר (סע' ב') שהדס שוטה (והיינו שני עלים דבוקים ועלה אחד מעליהם או מתחתם) פסול כל שבעה אפילו בשעת הדחק, שאינו מין הדס כשר כלל. למצוה, צריך שיהיה כל שיעור אורך ההדס עבות, אך **לעיכובא מספיק ברובו** (שו"ע סע' ה'). ופירש אדמו"ר הזקן (סע' ג') דהיינו **שרוב קנים** של עלין היוצאין בתוך אורך שעורו שהוא שלשה טפחים, בעלי שלשה עלין.

(- ע' **שונה הלכות** ס"ק ד' בשם החזון איש שיש להסתפק אם הרוב שהביא השו"ע: רוב אורך, או רוב קנים. לדעת אדמו"ר הזקן הרי מפורש כנ"ל שהכוונה לרוב קנים, אך במ"ב ס"ק י"ח מפרש שהוא רוב אורך.

- בספר **ארבעת המינים** להרב וינר ח"א עמ' צ"ד אות ה' כתב: בפמ"ג (מ"ז ט') מסתפק אם רוב הקנים הם מפוזרים בתוך שיעור ו' טפחים, והבכ"י (ס"ק י"ד) החליט להכשיר, ודבריו צע"ג. ומדברי רבינו (אדמו"ר הזקן) ברור שצריך להיות באיזה מקום בהדס, ג' טפחים שיהא רוב קניו עבות, ואם לא כן, פסול.

- **בשעורי תורה** לגרא"ח נאה (עמ' רע"ז-ז בהערות), כתב שאם ההדס אורך 4 טפחים ושהטפח התחתון איננו משולש, "יותר הידור לקצץ הטפח התחתון וישאר ג"ט משולשים", והוכיח זאת מדברי הפמ"ג).

אך הוסיף אדמו"ר הזקן (בסע' ד') שאם בתחילה (פירוש: כשצמחו העלים בקן – הרב וינר בספרו) היה כולו או רובו עבות, ואח"כ נשרו ממנו עלין, אפילו נשר עלה אחד מכל קן וקן, ואפילו מקצת הקנים נשרו עליהן לגמרי ולא נשתייר בהן אפילו עלה אחד, **הואיל וברוב הקנים נשתייר בכל אחד ואחד מהן רוב שיעור עבות**, דהיינו **שני עלין שלמין**, הרי זה **כשר**. אך בבאור הלכה ד"ה לעיכובא נשאר בצ"ע ואין דעתו נוטה להתיר ב"תרי רובא".

ב' על ב' \* כתב הרמ"א (סע' ג'): ויש מי שכתב דהדסים שלנו אין נקראים הדס שוטה הואיל והם ב' על גבי ב', ואין כהדס שוטה הנזכר בגמרא; ולכן נהגו להקל כמו שכתב מהר"י קולן ומהר"י איסרלן ז"ל בתשובותיהם. ובשו"ע אדמו"ר (סע' ו') כתב שכך נוהגין "במדינות אלו שאין הדסים כשרים מצויין". אך במ"ב (ס"ק ט"ו) כתב: עיין בביאור הגר"א ובשאר אחרונים שכולם **פקפקו מאוד על המנהג ההוא**, שאין להם שום יסוד לא בתרי וחד ולא בתרי ע"ג תרי, והרמ"א דחק רק לקיים המנהג.

ענף עץ \* וענף עץ – כלומר **שכל העץ** הוא ענף, דהיינו שהוא **מחופה בעליו**

## שאל סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו  
ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים || מח"ס וכל מצותיך אמת  
מרבני מכון נלכנ חב"ד

ע"י שהן שוכבין על אפיהן (שו"ע אדמו"ר סע' א'). וכתב השערי תשובה שדעת המור וקציעה שהדס שאין עליו "ראשו של זה מגיע לעוקצו של זה", פסול; אך ע' בפסקי תשובות (ח"ו עמ' שצ"ו) שיש חולקים על זה (והם הרש"ש סוכה י"ב וערוך השלחן סע' ה').

**\* יבשו עליו, פסול; כמוש, כשר (שו"ע סע' ו') ושיעור היבשות הפוסל:** יבש  
**כשילבינו פניהם (שו"ע סע' ז').**

**יבשו רוב עליו ונשתיר בראש כל בד מהג' בדיון קן אחד ובו ג' עליו לחין, כשר** (סתם, בשו"ע סע' ח'). אם אותם עלים שלא יבשו הם כמושין, יש פוסלין ויש מכשירין (שו"ע סע' ט'). וכתב בשו"ע אדמו"ר (סע' י'): יש לסמוך על דברי המקילין מיום שני של חג ואילך, שאין חיוב נטילת לולב בהן אלא מדברי סופרים.

**\* נקטם ראשו, כשר, אפילו לא עלתה בו תמרה, וה"ה ליבש ראשו, ויש פוסלין בנקטם ראשו (שו"ע סע' י').** (יש לציין שבסע' א' סתם השו"ע כדעת המתירים (הרמב"ם). דעת האוסרים היא דעת הראב"ד שכתב: וכבר הופיע רוח הקודש בבית מדרשנו מכמה שנים והעלינו שהוא פסול, כסתם מתני' וכו').  
**וטוב להחמיר במקום שאפשר באחר, ולא מקרי נקטם אלא אם נקטמו העצים** (רמ"א). יש לציין שמי שפוסל, פוסל גם כשהג' עליו שבראשו יבשין, אף אם כל שאר העלין לחין (שו"ע אדמו"ר סע' י"א).

**\* כתב המ"ב (ס"ק ל"ג):** ומה שרגיל שיוצאים מן הקנים ענפים קטנים וצריך לקטום אותם כדי שלא יפסיקו בין הקנים, נקטם זה, כשר לכו"ע, אפילו אם נמצא כן בכל השלשה בדים, כיון שאינו בראשו.

**\* צריך שיהיה שעור ההדס לפחות ג' טפחים (שו"ע סי' תר"נ סע' א').** שיעור ההדס

**\* מצות ד' מינים שיטול כל אחד לולב אחד וב' ערבות וג' הדסים (שו"ע סי' תרנ"א ס"א).** ובמקום הדחק דליכא הדס כשר, סגי ליה בחד דלא קטום (רמ"א בשם ב"י סי' תרמ"ו בשם א"ח). לא יטול יותר מלולב א' ואתרוג א', אבל בערבה והדס, מוסיף בה כל מה שירצה, ויש מי שפוסל להניח הדס שוטה בלולב נוסף על הג' בדיון עבות, ויש מתירין, והמדקדקים אינם מוסיפים על ב' ערבות וג' הדסים עבות (שו"ע שם סט"ו). וע' בטור (סוף סי' תרנ"א) שמנהג קדום לקחת בין ס"ח לע' הדסים (והוא ע"פ כלבו ושבולי הלקט בשם גאונים), וברמב"ם (הלכות לולב פ"ז ה"ז) כותב שנוי מצוה להוסיף במספר ההדסים. וע' בספר המנהגים חב"ד (גמ' 65) שם מובא שמוסיפים על שלשה הדסים, ושהיו הוראות לאנשים שונים לקחת **ארבעה, שנים עשר, שלשה עשר או עשרים וששה הדסים**. וע"ע באוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי (עמ' רע"ג) הוראה פרטית משנת תשנ"ב לא' לקחת **ל"ו הדסים**.

מספר ההדסים

## שאל סילם

רב קהילת חב"ד בגילה - עיה"ק ירושלים ת"ו  
ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים || מח"ס וכל מצותיך אמת  
מרבני מכון נלכנ חב"ד

---

ע"פ שו"ע אדמו"ר:

### פסולים משום שאינם מין הדס:

- הדס שוטה (סע' ד')
- נשרו רוב עלי ההדס (סי' תרמ"ט סע' כ"ג)

### פסולין משום הדר:

- הדס היבש (סע' ח')
- ענבים שחורים או אדומים מרובים מן העלים (סע' י"ב)

## שאל סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו  
ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים || מח"ס וכל מצותיך אמת  
מרבני מכון נלכנ חב"ד

## דיני ערבה (סי' תרמ"ז)

סימני הערבה \* הערבה הוא מין ידוע, ולו ג' סימנים: עלה שלו משוך כנחל, ופיו חלק, וקנה שלו אדום (שו"ע סע' א'). ואפי' בעודו ירוק, כשר (רמ"א). ויש מין ערבה שאין פי העלה שלו חלק ואינו כמסר אלא יש בו תלמים קטנים עד מאוד כמו פי מגל קטן, וזה כשר (שו"ע שם).

יבשה \* ערבה שיבשה פסולה (שו"ע סע' ב'), אבל כמושה, כשרה (שם). ויבשה, היינו שיבשו רוב עליה (שו"ע אדמו"ר סע' ו'). ושיעור היבשות: משהלבינו פניהם (סע' ו').

נשרו רוב עליה \* ערבה שנשרו רוב עליה (מ"ב ס"ק ט': היינו בשעור ג"ט של ערבה), פסולה (שו"ע סע' ב'), וצריך ליזהר מאוד בדבר זה, שלפעמים נושרים ע"י תחיבתן לתוך הלולב וגם ע"י נענוע (שו"ע אדמו"ר סע' ה'). ומכל מקום לכתחילה אין ליקח אפילו ערבה שמקצת עליה נשרו אם אפשר לו בקל למצוא אחרת שלימה שלא נשרו מעליה כלום, שהשלימה היא מצוה מן המובחר (שם).

נקטם ראשה \* ערבה שנקטם ראשה, פסולה (שו"ע סע' ב', וכל"פ אדמו"ר הזקן סע' ד') והרמב"ם מכשיר בנקטם ראשה (שו"ע שם), ונקטין כסברה הראשונה (מ"ב ס"ק י"ב). ונקטם ראשה: היינו שנקטם ראש העץ עצמו שהעלין גדלין בו (שו"ע אדמו"ר סע' ד'). עפ"ז פשוט שאין הבלוב מעכב; אלא שהוא הוכחה שלא נקטם העץ בראשה (פסקי תשובות ח"ו עמ' ת').

נדלדלו או נסדקו רוב העלין \* אם נדלדלו רוב העלין ונתקו ממקום חיבורם בקנה, אע"פ שלא נשרו לפי שעדיין הם מחוברים קצת; וכן אם נסדקו רוב העלין ונחלקו לשנים ברוב אורך העלה, הרי זה כאילו נשרו רוב עליה, ופסולה (שו"ע אדמו"ר סע' ו').

שעור הערבה \* צריך שיהיה שעור הערבה לפחות ג' טפחים (שו"ע סי' תר"נ סע' א').

**שאל סילם**

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו  
 ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים || מח"ס וכל מצותיך אמת  
 מרבני מכון נלכנ חב"ד

---

ע"פ שו"ע אדמו"ר:

**פסולים משום שאינם מין ערבה:**

נשרו רוב עליה (שו"ע אדמו"ר סע' תרמ"ט סע' כ"ג – אך ע' מ"ב ס"י תרמ"ו ס"ק י' – וכן  
 שער הציון שם ס"ק י"א, שנראה חולק ע"ז וסובר שהפסול : משום שאינו הדר)

**פסולים משום הדר:**

- נקטם ראשה (סע' ד')
- יבשו רוב עליה (סע' ו')

## שאל סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו  
ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים || מח"ס וכל מצותיך אמת  
מרבני מכון נלכנ חב"ד

## דיני אתרוג (סי תרמ"ח)

**יבש \*** אתרוג היבש פסול. ושיעור היבשות: כשאינו מוציא שום ליחה; ויבדוק ע"י שיעביר בו מחט ובו חוט, ואם יש בו ליחה, יראה בחוט (שו"ע סע' א'). ואתרוג שהוא משנה שעברה, ודאי יבש הוא, ופסול (רמ"א). וכתב בפסקי תשובות (ח"ו עמ' ת"א) בשם האג"מ (או"ח ח"א סי' קפ"ה) שאתרוג שנשמר במקפא, אע"פ שכשמוציאו נראה שנשמר, הרי לאחר ימים מועטים, מתעפש לגמרי, ולכן יש להחמיר לא להשתמש בו אף קודם שנתעפש.

**ניקב \*** שלשה סוגי פסול באתרוג שניקב: (1) ניקב נקב מפולש (מפולש – יש מפרשים כפשוטו, דהיינו שניקב מצד זה לצד זה (אפילו לא עובר דרך חדרי הזרע - שו"ע אדמו"ר סע' ד'), ויש מפרשים שכיון שניקב עד חדרי הזרע שהגרעינים בתוכם, מקרי מפולש – שו"ע סע' ג'). ויש להחמיר כסברא האחרונה שלא בשעת הדחק שאי אפשר למצוא אתרוג אחר – שו"ע אדמו"ר סע' ו'). (2) נקב ברוחב איסר (אף אם לא חסר כלום). (3) חסר כל שהוא (סתם, בשו"ע סע' ב'). וכתב הרמ"א שנהגו להכשיר הנקבים שנעשו באילן ע"י קוצים, אע"פ שיש בהם חסרון (אלא שנקרם עליהם עור ובשר מלמעלה). כתב אדמו"ר הזקן (שו"ע אדמו"ר סע' ח') שיש מי שחולק על כ"ז וסובר שהאתרוג פסול משום ניקב רק אם הוא חסר ושבנוסף הנקב בגודל איסר או מפולש; ושבשעת הדחק שאי אפשר למצוא אתרוג אחר, יש לסמוך על סברה זו, ואז מותר גם לברך.

**פטמא \*** ניטל דדו (הדד, או פטמא – הוא חתיכת העץ שעליו כמין פרח הנקרא שושנתא – ע"פ שו"ע אדמו"ר סע' י"ז) פסול (שו"ע סע' ז'). והוסיף הרמ"א: טוב להחמיר אם נטלה אפילו רק שושנתו. ועוד ברמ"א: אם לא היה דד מעולם, כשר, וכן רוב האתרוגים שמביאים במדינות אלו (ויש להן במקום הפטמא כמו גומא, מתחילת ברייתן – שו"ע אדמו"ר סע' י"ז). להלכה כתב בשו"ע אדמו"ר (שם) שמה שנטלה הפטמא, פסול – היינו אם נטל כל העודף על האתרוג מלמעלה, אך אם נשאר גובה דד כלשהו, כשר; ושמכ"מ טוב לחוש לדברי האוסרים אתרוג שאין פטמתו שלמה במקום שאפשר. בפסקי תשובות (ח"ו עמ' ת"ב) הביא בשם השבות יעקב שאם עדיין מחוברת הפטמא ואינה עומדת ליתלש בקל, אפי' אם החיבור מועט והרוב תלוש, כשר.

**עוקץ \*** ניטל העץ שהוא תלוי בו באילן ונשאר מקומו גומא, פסול (שו"ע סע' ח'), ואם נשאר מן העץ כך שמכוסה כל הגומא, כשר (רמ"א). כתב בשו"ע אדמו"ר (סע' י"ח) שבשעת הדחק שא"א למצוא אתרוג אחר, יש

## שאל סילם

רב קהילת חב"ד בגילה - עיה"ק ירושלים ת"ו  
ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים || מח"ס וכל מצותיך אמת  
מרבני מכון נלכנ חב"ד

## לברך אפילו אם נטל כל העוקץ.

|             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
|-------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| חזזית       | * עלתה חזזית (הוא כמו אבעבועות, ויש בו ממש, שמקומו ניכר במשוש, שהוא גבוה מהאתרוג - שו"ע סע' י"ג; וע"ע בביאור הלכה ד"ה אבעבועות שכתב בשם הבכורי יעקב שחזזית הוא מה שנולד ע"י עפוש הפרי בין בתלוש בין במחובר, וכתב בפסקי תשובות ח"ו עמ' ת"ה שבזמננו כמעט ואינו מצוי באתרוגים), פסול בכל אחד מהמקרים הבאים: (1) עלתה בב' מקומות, לפחות. (2) עלתה על רובו. (3) עלתה על חוטמו - והיינו ממקום שמתחיל להתקצר ולהתחדד כלפי ראשו (שו"ע סע' ט'). מכל מקום, אפילו בחוטמו, אין החזזית פוסלת אלא אם כן יש בה שתי אבעבועות, לא פחות (שפחות מן אין נקרא חזזית), והוא שיהיו נראין לעין כשאוחרו בידו, ולא שיהא צריך להשים עין עיונו עליהם עד שיראם (שו"ע אדמו"ר סע' כ"ב). |
| מקום החוטם  | * מחוטמו ואילך, דהיינו ממקום שמתחיל לשפע עד הפטמא, פוסל חזזית וכל שנוי מראה, בכל שהוא, ויש מי שאומר דה"ה דיבש פוסל שם בכל שהוא (שו"ע סע' י"ב). מכל מקום, כל שנוי מראה אינו פוסל אא"כ נראה לרוב בני אדם בהשקפה ראשונה (שו"ע אדמו"ר סע' כ"ב).                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| מנומר       | * אתרוג המנומר פסול (שו"ע סע' ט"ו). ומנומר פוסל דוקא במראה פסול (שו"ע אדמו"ר סע' כ"ו, וע' ג"כ שער הציון ס"ק ס"ב). וכתב בפסקי תשובות (ח"ו עמ' ת"ח) בשם החתם סופר, שאם מנומר מחמת משמוש היד, הוי הדר, כיון שבא ע"י מצוותו, זהו הודו והדרו.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| או שחור לבן | * אם הוא שחור או לבן במקום א', פוסל ברובו; בב' או בג' מקומות, דינו כחזזית ליפסל אפילו במיעוטו (שו"ע סע' ט"ז). וכתב בפסקי תשובות (ח"ו עמ' ת"ט) שנקודות שחורות המתהוות מחמת ריסוס, אינן פוסלות (כך דייק מדברי אדמו"ר הזקן סע' כ"ג). ולמעשה, אפשר להוריד נקודות אלו על ידי הדבקת שעווה.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| עגול        | * העגול ככדור פסול (שו"ע סע' י"ח).                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
| תיום        | * התיום, דהיינו שגדל ב', דבוקים זה בזה, כשר (שו"ע סע' כ').                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
| ירוק        | * נחלקו רבי מאיר ורבי יהודה במשנה בסוכה (פ"ג מ"ו) לגבי אתרוג הירוק ככרתי, שרבי מאיר מכשיר ורבי יהודה פוסל. ופסקו הפוסקים כרבי יהודה שפסול. ובגמרא סוכה (לא, ב) מבואר כי הטעם איננו בעית הדר, אלא שבאתרוג הירוק ככרתי, לא נגמר הפרי.<br>ומבאר רבינו הרא"ש (סוכה פ"ג סי' כ"א) שאתרוג הירוק <b>שעתידי להצהיב</b> אף הוא כשר.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |

## שאל סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו  
ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים || מח"ס וכל מצותיך אמת  
מרבני מכון נלכנ חב"ד

### שיטת הפוסקים הספרדים:

להלכה, כך פוסק השו"ע (סי' תרמ"ח סע' כ"א), וז"ל: הירוק שדומה לעשבי השדה פסול אלא אם כן חוזר למראה אתרוג כשר כשמשנה אותו (ומשמע שאין צורך לדעתו שיחזרו למראה אתרוג כשר בפועל). וכך פסק להלכה **בילקוט יוסף** – ארבעת המינים (עמ' של"ו), וז"ל: ישתדל אדם שהאתרוג יהיה בצבע צהוב, שזה המהודר ביותר. ואם היה האתרוג ירוק חזק כעשבי השדה, פסול. ואם ידוע שאם משנה אותו מעט בסמוך לתפוחים חוזר למראה אתרוג, כשר לנטילה אף בעודו ירוק.

### שיטת הפוסקים האשכנזים:

**המגן אברהם** (בס"ק כ"ג) מביא את דברי **המהרי"ל**, שכותב שמהר"י סגל חשש למקרים בהם האתרוג לא יוכל לשנות את מראהו לצהוב, ולכן **דרש שהאתרוג לפחות התחיל להצהיב בפועל**.

אך קיימת עוד שיטה, מחמירה מאוד, והיא **שיטת הב"ח**. לשיטה זו, על אף שלמסקנת הגמרא לפיה אתרוג הירוק ככרתי פסול, אין זה משום הדר אלא משום שאז לא נגמר הפרי (כי הרי מה שאתרוג הירוק ככרתי פסול, הוא שיטת רבי יהודה שאין לו פסול הדר); אך לשיטתנו שאית לן הדר, אתרוג הירוק פסול **אף** משום הדר, ולכן האתרוג יהיה כשר רק אם יהיה כולו צהוב!

### למעשה, קיימות כמה שיטות אצל הפוסקים האשכנזים:

- הפרי מגדים (אשל אברהם סוף סימן תרמ"ח) והשדי חמד (מערכת ל' כלל קמ"א אות ס"ד) (וכן הסיק למעשה בהפסקי תשובות ח"ה עמ' ת"י-תי"א) ממליצים לחשוש לכתחילה לשיטת הב"ח ולקחת אתרוג שכולו צהוב.
- גדולי האחרונים: המ"א, הט"ז, באור הגר"א והמשנה ברורה (שער הציון ס"ק ס"ט) אינם חוששים לשיטת הב"ח, אך פוסקים כשיטת מהרי"ל, ודורשים שהאתרוג התחיל לפחות להצהיב.
- שיטת הרב אלישיב (מובאת בספר אשרי האיש ח"ג עמ' רי"ב ובילקוט יוסף ארבעת המינים עמ' של"ח בהערות) שהיום אין אתרוג ירוק ככרתי, כי כולם מצהיבים כשישימו אותם בין תפוחים.

## שאל סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו  
ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים || מח"ס וכל מצותיך אמת  
מרבני מכון נלכנ חב"ד

### שיטת חב"ד:

**ז"ל אדמו"ר הזקן** (שו"ע אדמו"ר סי' תרמ"ח סע' כ"ט וסע' ל'): ... **אם יש בו כביצה, הרי הוא כשר** אף על פי שהוא בוסר, דהיינו שלא נגמר גידולו, שהיה גדול יותר אם לא היו קוצצים אותו, מ"מ כיון שיש הרבה אתרוגים שאין גדילין יותר ממנו, הרי זה פרי חשוב ונקרא גמר פרי: במה דברים אמורים כשמראיהו ירוק כעין כרכום (שקורין גע"ל) כדרך כל האתרוגים שנגמר פרים או אפילו שאין כולו ירוק ככרכום שבמקצתו התחיל להוריק ככרכום שזהו סימן שנגמר פרו וסופו להוריק כולו בתלוש כשישהו אותו זמן מרובה. אבל אתרוגים הבאים לפנינו כשהן עדיין ירוקין כעשבי השדה (שקורין גרי"ן) יש לחוש שמא עדיין לא נגמר פרים ולכך אין ירוקין ככרכום. ומ"מ אם הם גדולים הרבה בענין שידוע וברור לנו שנגמר פרים וסופן להוריק ככרכום בתלוש מותר ליקח אותן ולצאת בהן ידי חובה אפילו כשהן ירוקין ומכל מקום כבר נהגו שלא לסמוך על בקיאות זו ואין לוקחין אלא אם כן התחילו להוריק קצת כעין כרכום:

יוצא כי לשיטת אדמו"ר ז, בעיני אתרוג שהתחיל להצהיב, אפילו אם יהיה גדול, וכשיטת מהרי"ל, שהיא שיטה אמצעית (ללא חשש הב"ח לפסול הדר, מחד, אך לא כקולת השלחן ערוך שמסתפק בזה שעתיד האתרוג להצהיב).

אך למעשה, ע' בספר המנהגים חב"ד עמ' 65, שמחמירים יותר (ובענין כולו צהוב, כשיטת הב"ח), וז"ל ספר המנהגים שם: מראה האתרוג צ"ל געה"ל (כמראה שעוה). ובהערה 4 שם: ולא כיש מדקדקים שיהיה מקצתו גרי"ן על פי מה שכתוב בתקונים תקון כ"א (נו, ב) ותקון ע' (קלד, ב). עיי"ש בכסא מלך. באור ישראל. ועוד. (ומזה ש:מקצתו "גרי"ן" מופרך, יוצא כי מצריכים שיהיה כולו צהוב – ש.ס.).

ולהעיר מספר מעשה מלך (מהדורה שלישית) פרק כ"ה אות ח': בבחירת האתרוגים (מאתרוגי קלבריה) מדויק שהאתרוג יהיה צהוב כולו (בהערה 6: אינו מסתכל כלל באתרוגים שאינם צהובים, אף שהם יפים וכו'). ולהעיר שבא' השנים בחר אתרוג שהיה יפה מאוד מצד צהיבותו, אף שהיתה עליו נקודה). מלכתחילה בצורה טבעית (בהערה 7: דהיינו שאינו נוהג לקחת אתרוג ירוק ולהצהיבו באמצעות תפוחים וכיו"ב), וגדול במיוחד.

את דברי ספר המנהגים בהערה הנ"ל נבין על פי דברי הפסקי תשובות הנ"ל סוף הערה 60, וז"ל: ומה שמביאים מסידור הגרי"י עמדין שכתב שעל פי תיקוני זהר הקדוש תיקון כ' מצוה בירוק ככרתי, כבר כתב בספרו מור וקציעה שאין לסמוך על זה, וגם כי נמצא בביאור הגר"א עך תקוני זהר שכוונת הזהר הקדוש: **ירוקה כזהב, וכן הוא בספר אור ישראל להרב המגיד מקוזניץ זי"ע עמ' ל"ח.**

**שאל סילם**

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו  
ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים || מח"ס וכל מצותיך אמת  
מרבני מכון נלכנ חב"ד

גודל \* שיעור אתרוג קטן פחות מכביצה, פסול. אבל אם הוא כביצה, אפילו אם הוא בוסר שעדיין לא נגמר פרו, כשר. ואם היה גדול, כל שהוא (והיינו אפילו גדול מאוד), כשר (שו"ע סע' כ"ב).

בלעטלעך \* יש להכשיר אותן חזזיות שקורין בל"א מו"ל לפי שאין גבוהים משאר האתרוג, ויש מי שכתב דיש להכשירם מטעם דנחשבים מראה אתרוג מאחר דרגילים להיות הרבה כן (רמ"א סע' י"ג). וכסברה זו האחרונה פסק בשו"ע אדמו"ר (סע' כ"ג) שהכשיר בלעטלעך גם כשיש בו ממשות. ואפי' "בחוטמו ולמעלה" כשר (מ"ב ס"ק נ', לדעה זו; ארבעת המינים להרב וינר ח"א עמ' קצ"ו, בשם הלבוש). אך דעת המ"ב (ס"ק נ') דאין להקל בכשיש בו ממשות, אלא רק בשעת הדחק.

אתרוג המורכב פסול, שזה אינו אתרוג כלל (שו"ע אדמו"ר סע' ל"א).

איסור אכילה \* אתרוג שאינו ראוי לאכילה, כגון שהוא טבל או של ערלה (של ארץ ישראל) פסול כל ז' ימים (שו"ע אדמו"ר סי' תרמ"ט סע' ט"ו). אתרוג של דמאי כשר (מ"ב סי' תרמ"ט ס"ק מ"ה).

מורכב בגלל דבורים \* האם נכונה השמועה לפיה יש לחוש שהאתרוג נהיה מורכב אם נמצא עץ לימון בקירבת פרדס האתרוגים, בגלל הצוף המובא על ידי הדבורים מעץ הלימון לעצי האתרוגים?

בספר כשרות ארבעת המינים (משנת תשנ"ב) עמ' קפ"ב מביא שהרה"ג הר' שלמה זלמן אויערבאך דן בשאלה זו והסיק כי אין בכה"ג דין מורכב, כי מורכב שמצינו בחז"ל הוא שמרכיב יחור מסוג אחד על יחור מסוג שני, ויש בכחו של כל יחור בפני עצמו להצמיח.

דברי הגרש"ז אויערבאך מובאים גם כן בספר פסקיו שלמי מועד (משנת תשס"ד) עמ' קל"ט. בדומה דן בשאלה בחזון עובדיה – סוכות עמ' רל"ו, ומסכים שם עם מסקנת הגרש"ז אויערבאך להתיר.

ע"פ שו"ע אדמו"ר:

**פסולים משום שאינם מין אתרוג:**

- אתרוג המורכב (סע' ל"א)

**פסולים משום הדרי:**

- אתרוג היבש (סע' א')

## שאל סילם

רב קהילת חב"ד בגילה - עיה"ק ירושלים ת"ו  
ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים || מח"ס וכל מצותיך אמת  
מרבני מכון נלכנ חב"ד

- 
- נטלה פטמתו (סי' תרמ"ח סע' י"ז וסי' תרמ"ט סע' י"ז) וטוב לחוש לפסול הדור בנטלה השושנתא (סי' תרמ"ח סע' י"ז) (יש לציין כי הרמ"א סע' ה' פסל "נטלה פטמתו", משום לקיחה תמה בלבד - אך שו"ע אדמו"ר, וכן המ"ב סי' תרמ"ט ס"ק ל"ו, פסקו כדעת המ"א הפוסלו משום הדר)
  - עלתה חזזית (סע' י"ט וסע' כ"א)
  - שנוי מראה (סע' כ"א)
  - אתרוג המנומר (סע' כ"ו)

## פסולים משום לקיחה תמה:

- נטל העוקץ (סע' י"ח)
- ניקב (אפילו יש בו חסרון ואפי' יותר מכאיסר ואפי' מפולש - סי' תרמ"ט סע' י"ט)

## שאל סילם

רב קהילת חב"ד בגילה - עיה"ק ירושלים ת"ו  
ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים || מח"ס וכל מצותיך אמת  
מרבני מכון נלכח חב"ד

### השלמות:

- **האם ניתן לאחוז בארבעת המינים בשני ידיו בלי לחברם יחד (כגון לולב עם האגוד בימינו ואתרוג בשמאלו) בבוקר, לפני שמברכים עליהם?**

- **במשנה דסוכה** (פ"ג מי"ד), איתא: רבי יוסי אומר: יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת (בזמן בית המקדש, שהיו נוטלין בו את הלולב בשבת, אבל אסור היה להוציאו מרשות לרשות), ושכח והוציא את הלולב לרשות הרבים, פטור (מקרבן חטאת) מפני שהוציאו ברשות (כלומר הואיל ומותר ליטול את הלולב ביום טוב ראשון שחל להיות בשבת, נמצא שהוציאו "ברשות המצוה", וסובר רבי יוסי שהעוסק במצוה ושגג מתוך כך באיסור, פטור מקרבן).

- על זה מחדש **אביי בגמרא** (סוף מא, ב): לא שנו (שפטור) אלא שלא יצא בו (ואז נמצא שהוא טרוד בקיום המצוה, ורק אז אם שגג פטור מקרבן), אבל יצא בו, חייב. מקשה הגמרא: **הא מדאגבהיה, נפק ביה!** (והיינו שמצב זה של פטור לא יתכן, כי מרגע שהגביה את ארבעת המינים בביתו, יצא ממצות לוב!). ומיישבת הגמרא: **אמר אביי: כשהפכו** (והיינו שהפך את הלולב או את האתרוג, והרי למדנו שאינו יוצא בו אלא אם כן נוטל את המינים דרך גידולם). **רבא אמר:** אפילו תימא שלא הפכו, הכא במאי עסקינן, **כגון שהוציאו בכלי**. ושוב מקשה הגמרא: והר רבא הוא דאמר: לקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה! ומיישבת: הני מילי דרך כבוד (רש"י: אבל דרך ביזיון, לא. וע' שו"ע סי' תרנ"א סע' ז' ובנושאי כלים מה נק' דרך כבוד).

- וע' **בתוספות סוכה** (לט. ד"ה עובר לעשייתן) שהסיק מכאן: מטעם זה, צריך לברך אלולב קודם שיטלנו, דאי לאחר שנטלו, מדאגבהיה, נפק ביה ... ושם כמה עצות:

- (1) משיתחיל ליטול לולב, קודם שיטול האתרוג, מברך, והיינו עובר לעשייתן, שמעכבים זה את זה.
- (2) אי נמי, לאחר שנוטל שניהם, אלא שהופך אחד מהן ... דאין יוצא במצות אלא דרך גדילתן, כדדרשין פרק לולב וערבה (לקמן מה): ...
- (3) ואפילו נקיט להו כדרך גדילתן, אפשר שיתכוין שלא לצאת בו עד אחר ברכה ... בעל כרחו לא נפיק.

## שאל סילם

רב קהילת חב"ד בגילה - עיה"ק ירושלים ת"ו  
ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים || מח"ס וכל מצותיך אמת  
מרבני מכון נלכנ חב"ד

אך מסיקים התוספות: ומיהו, **אמת הוא דלבתר דנפק ביה, מברך**, כדמוכח פ"ק דפסחים (דף ז: ושם) ... דקתני: נטלו לצאת בו, אומר על נטילת לולב ... וצריך לומר על כרחך **הואיל והמצוה לא נגמר עדיין לגמרי, דבעי ניענוע, מברך. ועוד** כדאמרי' בסוף פירקין (דף מא:): מנהגן של אנשי ירושלים: אדם יוצא מתוך ביתו ולולבו בידו, נכנס לבית הכנסת ולולבו בידו, קורא ק"ש ולולבו בידו. **אף על פי שכל אלו הדברים אין מעכבין, מ"מ, הואיל ויש בדבר מצוה מן המובחר, חשיב כעובר לעשייתו.** ובהדיא אמר בירושלמי דברכות פרק הרואה, גבי ציצית: העושה ציצית לעצמו אומר בא"י אמ"ה אקב"ו לעשות ציצית. **נתעטף בה**, אומר אקב"ו להתעטף בציצית. והיינו טעמא, לפי שהמצוה מושכת כל זמן שהוא מעוטף ועומד...

- **ובבית יוסף** (סי' תרנ"א) הביא את דברי הרא"ש בסוף פרק לולב הגזול (סי' ל"ג) הדומים לדברי התוספות הנ"ל, והוסיף את דברי הר"ן (כ:), שמסקנת דבריו שמדאגבהיה, **נפק ביה, מכל מקום עדיין יש כאן שיורי מצוה שצריך לנענוע, הילכך שפיר מקרי עובר לעשייתו, שלא בא למעט אלא שאין גומרין את המצוה כולה קודם שיברך עליה.**

- **ובשו"ע** (סי' תרנ"א סע' ה') פסק: **יברך על נטילת לולב ושהחיינו קודם שיטול האתרוג**, כדי שיברך עובר לעשייתו, **או יהפוך האתרוג עד שיברך** (והיינו כשתי העצות הראשונות שהביאו התוספות, ע' לעיל. וע' בספר מטה יהודה סי' תרנ"א - מפנה אליו בילקוט יוסף ארבעת המינים עמ' תע"ח - שכתב, וז"ל: והא דלא זכר הש"ע רק ב' דרכים ולא הדרך הג', דהיינו שיכין שלא לצאת ... ואני אומר דלאו מטעם דלא נראה לש"ע השמיטו, דלא כל הימנו לחלוק על התוספות והרא"ש והטור ז"ל בלא ראיה, ובפרט שהביא דבריהם בב"י סתם ולא חלק עליהם יע"ש, אלא טעם ההשמטה משום דלאו כ"ע גמירי הכונה, דסתם בני אדם אינם יודעים לכיין, אבל אה"נ, מי שדיעותיו מכוונות מכוין שלא לצאת, דשפיר דמי אף לשו"ע, ולא נקט אלא דבר השווה לכל נפש, ודו"ק).

- **בשו"ע אדמו"ר** (סי' תרנ"א ס"א) כתב: מצות ארבעה מינים הללו הוא שיטול כל אחד ואחד מישראל אתרוג אחד בידו אחת, ובידו השנית יטול לולב אחד ושני בדי ערבה שלשה בדי הדס (והרי הצמדת המינים לא מוזכרת כאן כלל). ושם (סי' תרנ"א סע' י"ז) כתב עוד: כל המצות מברכין עליהם עובר לעשייתו, דהיינו סמוך וקודם לתחלת עשייתו, כמ"ש בסימן כ"ה. ומה הוא מברך? ... על נטילת לולב ...

## שאל סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו  
ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים || מח"ס וכל מצותיך אמת  
מרבני מכון נלכנ חב"ד

- והרי סיום הסימן לא הגיע לידינו, והוא הושלם על ידי דברי הדברי נחמיה, שהובאו בתור הוספות בשו"ע אדמו"ר. ושם בהוספות לסי' תרנ"א, סע' י"ז הביא את שלושת העצות שהובאו בתוספות הנ"ל, ובב"י:

- (1) או שיטול הלולב בידו ויברך קודם שיטול האתרוג (ולהעיר אגב שכך כותב אדמו"ר הזקן לנהוג, בהלכות שבסידור, לפני ההלל), או
- (2) שיהפך האתרוג ראשו למטה ועוקצו למעלה עד אחר הברכה, דאז הוי כאילו לא נטלו עדיין, שהרי אין יוצאין בו שלא כדרך גדילתו, אי נמי
- (3) יכוין בשעה שנוטלן שאין רצונו לצאת בהן ידי חובתו עד אחר הברכה ...

- ומדבריו שבסע' י"ט שם, נראה שדעתו שלא כדברים שהוסיפו בעלי התוספות, והב"י בשם הר"ן. עכ"ז ע' בנטעי גבריאל הלכות ארבעת המינים (ריש פרק מ"ט, עמ' ר"י-ר"א), שהוסיף, אחרי שלושת העצות הנ"ל: ויש שנהגו ליקח לולב ביד ימין והאתרוג ביד שמאל מרוחק זה מזה, ואח"כ (כנראה צ"ל ואחרי) הברכה לחברם יחד. ובהערה כתב ע"ז: ואפשר דס"ל כשיטת הנ"ל שיקח שניהם ביחד ולכוין שלא לצאת, וע"י שעושה פעולה שאינו מחבר לולב ואתרוג יחד, מוכח שאינו רוצה לצאת עד אחר הברכה.

- וע' במשנה ברורה סי' תרנ"א ס"ק כ"ו, שכתב בשם הפרי מגדים: ואם שכח לברך קודם לקיחה, מברך אחר כך, דהא גם הנענוע הוא מן המצוה.

- ובדומה בילקוט יוסף ארבעת המינים עמ' תצ"א, כתב: אם שכח לברך קודם לקיחה, רשאי עדיין לברך, כל עוד שלא סיים את ההלל והנענועים שבו, דהוי כשיירי מצוה, וכעובר לעשייתו דמי. והוסיף ע"פ הערוך לנר: כן כל שעדיין לא עשה את ההקפה סביב התיבה, אף שאינו אלא מנהג, שפיר יכול עדיין לברך. ועוד הביא שם בשם ערוך השלחן שיוכל לברך כ"ע וארבעת המינים עדיין בידו, שכל זמן שהם בידו מקרי המשך המצוה.

- מה פרטי הדינים של נטילת ארבעת המינים ביום הראשון על ידי קטן? (הבא להלן מבוסס על דבריו של ידידי הגה"ר מיכאל שיחי' אבישיד המתפרסמים בספר הלכה למעשה - תשרי, עמ' 406 עד 420)

## שאל סילם

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו  
ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים || מח"ס וכל מצותיך אמת  
מרבני מכון נלכנ חב"ד

ידוע כי ביום הראשון, מצות נטילת לולב היא מן התורה, ושמן התורה, בעין "לכם", כך שהרוצה לזכות את חבריו שאין לו לולב, במצות נטילת לולב, ביום הראשון, יצטרך לתת לו אותו במתנה (על מנת להחזיר).

לגבי קטן, ישנה הרי בעיה, כי קטן יכול אמנם להקנות מדרבנן, אך הוא קונה מן התורה (כ"ז לשיטת הרמב"ם הלכות לולב פ"ח ה"י, ע"ש לחם משנה; וכך סתם השו"ע בס' תרנח ס"ו – ולגבי שו"ע אדמו"ר, סימן זה לא הגיע לידנו), כך שמן התורה, הלולב נשאר שלו אחר שקנאו, ואף גדול כבר לא יוכל לקיים בו את מצות נטילת הלולב ביום הראשון!

עפ"ז, היה נראה לומר שהקטן יקיים את מצות ד' המינים על לולב שאול מאביו. אך כתב הריטב"א (על סוכה ב, ב) דקטן שמחנכין אותו במצות צריך לעשות לו מצוה בהכשר גמור כגדול. וכ"פ המ"א (ס' תרנח סק"ח), הפרי מגדים (תרנח, ט), הא"ר (תרנח, י), החכמת אדם (כלל קנב סעי' י"א), וכך קי"ל; ולא כשיטת הטורי אבן (על חגיגה ו, א), לפיו, אם אין ניכר חיסרון במעשה המצוה שלו, יוצא הקטן ידי חובת חינוך. עפ"ז יוצא כי חייבים לקנות ד' מינים לבן קטן היודע לנענע.

ולהעיר: בשו"ע (ס' תרנח ס"ו), פוסק מרן: לא יתנו ביום הראשון לקטן קודם שיצא בו מפני שהקטן קונה ואינו מקנה לאחרים מן התורה, ונמצא שאם החזירו לו, אינו מוחזר (דעת הרמב"ם – ש.ס.). ויש מי שאומר שאם הגיע לעונת הפעוטות, מותר (דעת הר"ן – ש.ס.). ואם תופס אף התינוק, כיון שלא יצא מידו, שפיר דמי, עכ"ל השו"ע.

ועי' במ"ב (סק"ח) שכתב על דבריו האחרונים של השו"ע כאן ש"לא מהני רק לגדול שיהיה יכול אחר כך לצאת בו, אבל הקטן לא יצא בנטילה כזה, דהא אינו שלו, ולא מקרי לכם, ולא קיים בו אביו מצות חינוך; ויש מהאחרונים שסוברין דמצות חינוך מתקיים גם בשאול, דהא גם בזה מתחנך הבן למצות, וכן משמע במרדכי בשם ראב"ן, עכ"ל המ"ב. וכנ"ל, קי"ל כדעה הראשונה המובאת ע"י המ"ב.

לגבי לצאת י"ח ביום השני בחו"ל, בלולב שניתן לקטן, אין הרי בעיה, כי החיוב בנטילת לולב גם בחו"ל ביום השני, מדרבנן, ומדרבנן, קטן יכול להקנות.

בדומה, קטן יכול להקנות גם ביום הראשון את לולבו לקטן אחר שיקיים בו את מצות ד' המינים בברכה, כי חיוב קטן מדרבנן בלבד. יוצא כי בשעת צורך, יוכל לקנות ד' מינים אחד לכל בניו הקטנים שהגיעו לגיל חינוך (אלא שבזה, יפסיד את המובא בט"ז תרנז, א, שרצוי, אם ידו משגת, שיהיה לכל קטן ד' לולב משלו, כדי שנוכל לחנכם בנענוע בשעת ההלל, יחד עם הצבור).

### **שאל סילם**

רב קהילת חב"ד בגילה - עיה"ק ירושלים ת"ו  
ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים || מח"ס וכל מצותיך אמת  
מרבני מכון נלכנ חב"ד

---

**לגבי אשה, אשה אינה יכולה ביום הראשון לקיים את מצות ד' המינים עם  
לולבו של בנה הקטן, כי אשה הרוצה לקיים את מצות ד' המינים בברכה,  
צריכה לקיימה על כל תנאיה ופרטיה.**